

MARIA MARCZEWSKA-RYTKO

Kategoria nowych ruchów społecznych w ujęciu Manuela Castellsa

---

The Category of New Social Movements According to Manuel Castells

ABSTRAKT

Występuje wiele podejść teoretycznych do badania ruchów społecznych. Teoria nowych ruchów społecznych jest jedną z nich. Celem artykułu jest analiza kategorii nowych ruchów społecznych zaprezentowana przez Manuela Castellsa. Przeanalizował on nową formę ruchów społecznych: od arabskiej wiosny do ruchów w takich państwach, jak Islandia, Hiszpania czy USA. Ruchy te różnią się pod wieloma względami, ale wszystkie stworzyły autonomiczną sieć komunikowania się związaną z internetem i komunikacją bezprzewodową. Castells scharakteryzował te ruchy i stworzył ich teoretyczny model w erze internetu.

Słowa kluczowe: nowe ruchy społeczne, Manuel Castells, internet

„[...] niezależnie od znaczenia internetu dla przyszłości, relacje społeczne w ostatnich dekadach XX wieku nie zostały po prostu przeniesione z przestrzeni fizycznej do wirtualnej. Internet może częściowo rozwiązać lub pogłębić nasze obecne problemy, jednak nie jest ich przyczyną”.

Robert D. Putnam,
*Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot
lokalnych w Stanach Zjednoczonych*

WSTĘP

W ramach badań nad problematyką ruchów społecznych wypracowano wiele podejść teoretycznych [*Teoretyczne problemy...* 2011; *The Blackwell Companion...* 2004; Sztompka 2010: 274–278; Della Porta, Diani 2009: 1–36; Stemplowski 2011:

151–159; Gliński 1996: 68–126; *Dynamika życia społecznego...* 2008]. Wśród nich na uwagę zasługuje teoria nowych ruchów społecznych [Buechler 2008]¹. Najogólniej pod pojęciem ruchu społecznego rozumie się taki rodzaj konfliktu społecznego, w którym wyraźnie zdefiniowano oponentów oraz przedmiot sporu [Touraine 1995: 212; Touraine 2010: 295–368]². Kategoria nowych ruchów społecznych w literaturze odnosi się do tych ruchów społecznych, które powstały na fali młodzieżowej rewolty lat 60. XX stulecia. Nowe ruchy społeczne są prezentowane w opozycji do „starych” ruchów politycznych, w ramach których wskazuje się m.in. na takie klasyczne ruchy, jak ruch związkowy, robotniczy czy chłopski. Czynił tak choćby Claus Offe, wskazując na dwa paradygmaty w badaniach nad ruchami społecznymi [Offe 1995: 226]. Jak podkreślił Piotr Sztompka, ruchy powstające w epoce późnej nowoczesności – czy jak chcą inni autorzy, ponowoczesności – charakteryzują się kilkoma głównymi cechami [Sztompka 2010: 264]. Po pierwsze, koncentrują się one na nowych problemach, interesach oraz płaszczyznach konfliktu społecznego. Po drugie, elektoraty tych ruchów nie są bezpośrednio skorelowane z daną klasą społeczną, raczej obejmują różne grypy społeczne. Po trzecie, nowe ruchy społeczne są zazwyczaj zdecentralizowane, jawią się raczej jako luźne sieci.

Określenie nowe w analizowanej kategorii jest dość umowne³. Generalnie podziela takie stanowisko wielu badaczy tej problematyki. Ujęcia prezentowane w ramach procesu badawczego obejmującego nowe ruchy społeczne bynajmniej nie są jednolite. Co ciekawe, w literaturze pojawia się wiele ujęć teoretycznych oraz różne są wnioski, do których dochodzą badacze⁴. Celem artykułu jest analiza kategorii „nowe ruchy społeczne” w kontekście ustaleń Manuela Castellsa, hiszpańskiego socjologa, który studiował także prawo i ekonomię. Castells prowadził badania z zakresu miejsca jednostki oraz społeczeństwa w kontekście rewolucji technologicznej. W trylogii *The Information Age: Economy, Society and Culture* wydanej w latach 1996–1998 przedstawił on model społeczeństwa na wzór sieci, którego wyznacznikiem jest przepływ informacji [M. Castells, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. 1: *The Rise of the Network Society*, Oxford–Malden 1996;

¹ Przykładowo: S.M. Buechler, *Teorie nowych ruchów społecznych*, [w:] *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, K. Gorlach, P.H. Money (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.

² Dla porównania: D.A. Snow, S.A. Soule, H. Kriesi, *Mapping the Terrain*, [w:] *The Blackwell Companion to Social Movements*, D.A. Snow, S.A. Soule, H. Kriesi (red.), Blackwell Publishing, United Kingdom 2004, s. 3–16.

³ Dla porównania: G. Ulicka, *Nowe ruchy społeczne. Niepokoje i nadzieje współczesnych społeczeństw*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993, s. 5–38; R. Gortat, *O naturze nowych ruchów społecznych*, [w:] *Studia nad uchami społecznymi*, E. Lewicka-Banaszak, P. Marciniak, W. Modzelewski (red.), Instytut Socjologii UW, Warszawa 1987, s. 39–54; T. Paleczny, *Nowe ruchy społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

⁴ Dla porównania: M. Marczevska-Rytka, *Kategoria nowych ruchów społecznych w wybranych ujęciach teoretycznych*, [w:] *Ideologie, doktryny, ruchy społeczne i polityczne. Wybrane problemy*, M. Marczevska-Rytka, W. Ziętara (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 55–67.

Vol. 2: *The Power of Identity*, Oxford–Malden 1997; Vol. 3: *End of Millennium*, Oxford–Malden 1998].

Ustalenia poczynione przez Castellsa wywarły wpływ na wypracowanie nowych ujęć teoretycznych przemian społecznych w warunkach procesów globalizacji i rozwoju nowych technologii. W tym kontekście istotna wydaje się analiza jego ustaleń w zakresie kategorii nowych ruchów społecznych. Co istotne, Castells w sposób bezpośredni odwołał się do intelektualnego dziedzictwa Alaina Touraine'a, którego określił mianem intelektualnego ojca oraz teoretyka ruchów społecznych⁵.

CHARAKTERYSTYKA PRZEMIAN SPOŁECZNYCH

Punktem wyjścia dla analiz obejmujących przemiany w obszarze gospodarki, społeczeństwa czy kultury jest – w przekonaniu Manuela Castellsa – rewolucja technologii informacyjnych [Castells 2007: 22]. Współczesna polityka jest skoncentrowana na świecie mediów, poza którym pozostaje jedynie margines swobody. Z tego względu przykładą się dużą wagę do kompetencji polityków w zakresie technologii komputerowych, ich zdolności do tworzenia atrakcyjnych stron internetowych oraz ich regularnego aktualizowania, posiadania i sortowania elektronicznych list z dyspozycjami wyborców. Dla Castellsa jest oczywiste, że wszystko to, co generuje władzę, co generuje pieniądze czy też informacje, jest związane z wymianą impulsów w sieci. Jednym z rodzajów władzy jest dla niego tworzenie i kontrolowanie kodów kulturowych, a więc sposobów naszego myślenia o nas samych i otaczającym świecie [*Wywiad z Castellem* 2000]. Twierdził jednocześnie, nie bez słuszności, że większość z nas to konsumenci wspomnianych kodów. Natłok informacji sprawia, że zatrzymujemy się w fazie konsumpcji. Prowadzi to do konkluzji, iż postępując w ten sposób, pozostajemy w ciągłej zależności.

Politycy oraz partie polityczne podejmują działania zmierzające do kierowania polityką informacyjną. Sprawowanie efektywnej kontroli jest jednak niemożliwe ze względu na złożony charakter sieci informacyjnych. Nadzieję na przezwycięzenie kryzysu demokracji i sceptycyzmu obywateli wobec establishmentu politycznego Castells pokładał w wykorzystaniu technologii elektronicznych. W jego przekonaniu miałyby one służyć rewitalizacji wspólnot lokalnych i zachęcać do wzrostu partycypacji politycznej. Jako rozwiązanie pozytywne postrzegał on odbudowę społeczeństwa obywatelskiego. Rola państwa w tym zakresie została niepomniernie pomniejszona, a związane jest to z faktem, iż „państwo nie może kontrolować Sieci. Architektura internetu jest taka, że można go kontrolować tylko w jeden sposób – wychodząc z niego. Jeśli żyjemy w otwartej sieci, i chcemy korzystać z dobrodziejstw wymiany informacji, musimy ją usankcjonować. Może się otwierać nóż w kieszeni,

⁵ Dedykacja w książce M. Castellsa, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, tłum. O. Siara, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.

można wydawać wyroki śmierci, ale nie powstrzyma się przepływu informacji” [Wywiad z Castellssem: 2000].

Manuel Castells wskazał na pięć cech stanowiących istotę paradygmatu technologii informacyjnej: 1) oddziaływanie technologii na informacje; 2) wszechobecny wpływ nowych technologii na wszelką ludzką działalność; 3) sieciowa logika poszczególnych systemów; 4) elastyczność; 5) łączenie się poszczególnych technologii w system zintegrowany [Castells 2007: 79–80]. Co istotne, paradygmat technologii informacyjnej zakłada otwartość w postaci wielokrawędziowej sieci, a nie zamkniętego odizolowanego modelu. Mamy zatem do czynienia z oddziaływaniem wzajemnych sprzężeń między sferą społeczeństwa i sferą technologii, zwłaszcza internetu. Z jednej strony zwiększa się społeczny wpływ internetu będący pochodną jego zdolności do przekształcania wzorców komunikacji, czy – jak chciał Castells – zaszczipiania kodów kulturowych. Z drugiej zaś internet – jak każda technologia – jest wynikiem oddziaływania przez użytkowników.

INTERNET JAKO MEDIUM

Pod pojęciem medium elektronicznego Castells rozumiał zdolność kodowania obrazów i dźwięków. Poruszanie się w przestrzeni komunikacji elektronicznej jest tu równoznaczne z faktem istnienia. Myśl tę oddaje slogan: jeśli się nie reklamujesz, nie istniejesz. Pozwoliło to Castellsowi na wyrażenie przekonania, że „w pewnym sensie mamy do czynienia z rynkiem absolutnym, całkowicie zanurzonym w realnej wirtualności. Żyjemy w świecie obrazów i dźwięków, komunikujemy się za ich pośrednictwem” [Wywiad z Castellssem 2000].

Dla Castellsa internet stanowi technologiczną podstawę formy organizacyjnej, jaka dominuje we współczesnym świecie [Castells 2003]. Jedną z głównych tez, która pojawiła się w *Galaktyce Internetu*, zakłada, że obecnie brak dostępu do internetu należy do najważniejszych form wykluczenia społecznego. W moim przekonaniu Castellsowi udało się ukazać te elementy i te wartości związane z rozwojem internetu, które przesądzają o jego sile i słabości. Wyrażone jest tu przekonanie, że w celu zrozumienia medium, jakim jest internet, należy poznać wartości czy też kulturę tych, którzy go ukształtowali.

Wyróżniono cztery warstwy kultury: technomerytokracyjną (związaną ze środowiskiem akademickim), hakerską, wczesnych społeczności internetowych i przedsiębiorców. W odniesieniu do dwóch pierwszych warstw kultury należy zauważyć, że tworzące ją środowiska uczonych i informatyków jako niezwykle cenną traktowały autonomię i jej obronę przed naciskami instytucjonalnymi. Kultura trzecia była kształtowana jako wynik oddolnych inicjatyw. W dużej mierze znajdowała się pod wpływem wartości i idei związanych ze środowiskami kontrkulturowymi. Przypomnijmy, iż naczelną wartością tego środowiska była wolność. I wreszcie warstwa czwarta stanowiąca pokłosie rozwoju sieci i zainteresowania się nią aktorów komercyjnych.

Najogólniej mówiąc, współczesny kształt internetu wyznaczony jest takimi wartościami, jak: nieograniczona wolność wypowiedzi i dostępu do technologii, demokratyczny model w procesie decyzyjnym, indywidualizm, odrzucenie hierarchii w strukturach władzy, swobodny przepływ informacji, brak nastawienia na zysk finansowy. Dodać jednakowoż wypada, że wartości te w dużej mierze są zagrożone komercjalizacją internetu oraz ograniczeniami związanymi z ochroną praw autorskich⁶.

PRÓBA ZDEFINIOWANIA NOWYCH RUCHÓW SPOŁECZNYCH

W rozważaniach Manuela Castellsa ruchy społeczne to „zbiorowe działania podejmowane w celu zmiany wartości wyznawanych przez społeczeństwo i przekształcenia jego instytucji” [Castells 2003: 158; *A Conversation* 2014: 93–99]⁷. Podobnie jak A. Touraine położył nacisk na ich koncentrowanie się wokół wartości kulturowych. Oznacza to dążenie do zmiany norm znaczeniowych zarówno w wymiarze instytucjonalnym, jak i w wymiarze praktyki społecznej [Castells 2008]. Podkreślił fakt, że ruchy społeczne funkcjonują w społeczeństwie sieci i z tego względu wypełniają lukę, „która powstała na skutek kryzysu pionowo zintegrowanych organizacji odziedziczonych po erze przemysłowej” [Castells 2003: 160]. Określił masowe partie polityczne mianem pustych skorup, które się aktywizują w procesie wyborczym. Zwrócił uwagę na neoanarchistyczny charakter nowych ruchów społecznych, które tworzą się spontanicznie, często jako odpowiedź na nagłośnione przez media wydarzenie czy kryzys. Internet natomiast jawi się jako podstawowe narzędzie służące tego rodzaju działaniom. Castells mówił także o globalizacji ruchów społecznych. Źródło władzy to nie instytucje państwa, ale w dużej mierze globalne sieci. Z tego względu duże znaczenie przypisuje się symbolicznym akcjom, w celu uzyskania wpływu na globalne media.

Manuel Castells wyróżnił ruchy społeczne oparte na sieci. Są one także określane mianem usieciowionych ruchów społecznych. Jak sam pisze, „związki zawodowe, pozostałość po erze przemysłowej, łączą się, organizują i mobilizują w tejże sieci i za jej pomocą. Podobnie jest z organizacjami ekologicznymi, równouprawnienia kobiet, obrony praw człowieka, tożsamości etnicznej, religijnymi, narodowymi oraz zrzeszającymi przeciwników lub obrońców wszelakiej maści działań politycznych. Cyberprzestrzeń stała się globalną elektroniczną agorą, która rozbrzmiewa kakofonią niezadowolenia społecznego”. W innym miejscu z kolei stwierdził, że „charakter procesów komunikacji między jednostkami zaangażowanymi w ruch społeczny decyduje o charakterze organizacyjnym samego ruchu społecznego: im

⁶ Porównaj: M. Catinat, T. Vedel, *Public Policies for Digital Democracy*, [w:] *Digital Democracy. Issues of Theory and Practice*, K.L. Hacker, J.A.G.M. van Dijk (red.), Sage, London–Thousand Oaks–New Delhi 2000, s. 184–206.

⁷ Dla porównania: F. Stalder, *Manuel Castells. Teoria społeczeństwa sieci*, tłum. M. Król, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 91–122.

bardziej interaktywna i podatna na samodzielną konfigurację jest komunikacja, tym mniej hierarchiczna będzie organizacja i tym bardziej demokratyczny stanie się ruch. Z tego powodu usieciowione ruchy społeczne epoki cyfrowej musimy uznać za nowy gatunek ruchów społecznych” [Castells 2013: 27–28]. W tym kontekście znaczenia nabiera zjawisko hakytywizmu [*Haktywizm* 2014].

CHARAKTERYSTYKA RUCHÓW SPOŁECZNYCH OPARTYCH NA SIECI

W przekonaniu Castellsa usieciowione ruchy społeczne stanowią wielowymiarowy bunt, który wynikał nie tylko z ubóstwa, kryzysu ekonomicznego czy też braku demokracji. Główną przyczyną ich zaistnienia upatrywał w upokorzeniu wywołanym przez cynizm i arogancję rządzących [Castells 2013: 24–27]. Widoczne są takie ich cechy, jak: ignorowanie partii politycznych, nieufność wyrażana wobec mediów, odrzucenie przywództwa, przyjęcie nieformalnej struktury organizacyjnej, odbywanie debat i uczestnictwo w procesie decyzyjnym w internecie oraz podczas lokalnych zgromadzeń. Należy podkreślić, że zwłaszcza ta ostatnia cecha wyróżnia usieciowione ruchy społeczne na tle innych podejść teoretycznych. Sam Castells podkreślił, że „wszystko zaczęło się w internetowych serwisach społecznościowych, ponieważ jest to przestrzeń autonomii, pozostająca w dużej mierze poza kontrolą rządów i korporacji, które wcześniej zmonopolizowały kanały komunikacji i uczyniły je fundamentem swojej władzy” [Castells 2013: 14]. Pozostałe elementy wydają się charakterystyczne dla kategorii nowych ruchów społecznych. Podkreślane przez Castellsa przewyższenie strachu oraz nawiązanie wzajemnych kontaktów przez jednostki niezadowolone z istniejącej sytuacji jest charakterystyczne dla powstania wszelkich ruchów społecznych.

Analizę usieciowionych ruchów społecznych Castells oparł na teorii władzy [Castells 2013a]. Zgodnie z jej założeniami stosunki władzy tworzą społeczeństwo. Dzieje się tak dlatego, że ci, którzy znajdują się u steru władzy, tworzą instytucje społeczne zgodnie z prezentowanym przez siebie systemem wartości i interesami. Cechą charakterystyczną władzy jest jej sprawowanie przez użycie przymusu. Istotniejsze jest jednak tworzenie znaczeń w ludzkich umysłach. Sposób myślenia obywateli decyduje bowiem o „losie instytucji, norm i wartości, wokół których zorganizowane są społeczeństwa” [Castells 2013: 17]. Z tego względu „jeśli sposób myślenia większości jest sprzeczny z wartościami i normami, zinstytucjonalizowanymi w postaci praw i regulacji narzucanych przez państwo, to system ulegnie zmianie, choć ta zmiana niekoniecznie spełni nadzieje promotorów zmian społecznych” [Castells 2013: 17]. Castells podkreślił, że ten złożony proces tworzenia znaczeń w dużej mierze zależy od środowiska komunikacyjnego.

Rewolucja w świecie technologii informacyjnych zapoczątkowała wykorzystanie internetu oraz sieci bezprzewodowych jako platform komunikacji cyfrowej. Jak słusznie zauważył Castells, „masowa komunikacja zindywidualizowana stanowi platformę technologiczną, pozwalającą skonstruować autonomię aktora społecznego

– zarówno jednostki, jak i zbiorowości – w odniesieniu do instytucji społecznych. Dlatego rządy obawiają się internetu, a korporacje oscylują między miłością i nienawiścią do tego medium, usiłując czerpać z niego zyski, a równocześnie ograniczając jego potencjał wolności [...]” [Castells 2013: 19]. Wykorzystanie cyfrowych sieci społecznościowych pozwala obywatelom na tworzenie nowego przekazu w postaci systemu wartości oraz projektów społecznych rozprzestrzenianych w skali globalnej.

Obok wykorzystania cyfrowych sieci społecznościowych istotne jest – w przekonaniu Castellsa – stworzenie przez ruchy społeczne nowej przestrzeni publicznej. W tym celu ruchy społeczne mogą zajmować przestrzeń miejską oraz budynki mające znaczenie symboliczne. Castells uzasadnił wagę tego typu działań, wskazując na trzy przesłanki [Castells 2013: 22]. Po pierwsze, w tego typu przestrzeni tworzy się wspólnota, jedność pozwalająca przezwyciężyć strach. Po drugie, wybór miejsca nie jest sprawą przypadku. Zwykle są to miejsca symboliczne, a ich zajęcie narusza przestrzeń sprawujących władzę. Po trzecie, utworzenie wspólnoty w symbolicznej lokalizacji otwiera przestrzeń publiczną na debatę i w ten sposób wspólnota odzyskuje prawo do reprezentacji przejęte przez aktualnie rządzących i instytucje polityczne.

PRZYKŁADY RUCHÓW SPOŁECZNYCH OPARTYCH NA SIECI

Teoretyczne ustalenia Manuela Castellsa są wsparte analizą kilku usieciowionych ruchów społecznych w państwach arabskich, w których były głosem sprzeciwu wobec lokalnych dyktatorów oraz w innych częściach świata jako sprzeciw wobec rządów (m.in. w Islandii, Hiszpanii, Grecji, USA). Przykładowo w Tunezji ruch rozpoczął się w grudniu 2010 r. od samospalenia się młodego handlarza ulicznego w proteście przeciw wielokrotnej konfiskacie owoców i warzyw z jego straganu przez lokalną policję. Do protestów dołączyli młodzi ludzie doznający upokorzeń ze strony władz. Jak zauważył Castells, „dzięki połączeniu swobodnej komunikacji takimi kanałami jak Facebook, YouTube i Twitter z okupacją przestrzeni miejskiej powstała hybrydowa przestrzeń publiczna wolności, która stała się główną cechą rewolucji tunezyjskiej i zwiastunem ruchów społecznych w innych krajach” [Castells 2013: 36]. Protestujący określili ją jako rewolucję wyzwolenia i godności. Wśród głównych wyznaczników ruchu w Tunezji wskazuje się na działalność aktywnej grupy bezrobotnych absolwentów wyższych uczelni, ukształtowanie się kultury cyberaktywizmu krytycznie nastawionej do panującego reżimu oraz powszechny dostęp do internetu.

Z kolei w Islandii symbolicznym początkiem nowego ruchu społecznego był protest song nagrany przed siedzibą islandzkiego parlamentu w październiku 2008 r. i rozpowszechniony w sieci [Castells 2013: 46–47]. Protest był skierowany przeciwko banksterom i służalczym wobec nich politykom. Działalność ruchu określono jako kuchenną rewolucję, protestujący bowiem przed parlamentem w 2009 r. walili w bębny, garnki czy patelnie, domagając się ustąpienia rządu i rozpisania nowych wyborów.

Mimo istotnych różnic kulturowych i instytucjonalnych między oboma przykładami ruchów, Castells wskazał na liczne podobieństwa. Przede wszystkim był to bunt skierowany przeciwko skutkom kryzysu ekonomicznego. Oba państwa – Tunezja i Islandia – są jednorodne pod względem etnicznym i wyznaniowym. W przypadku obu ruchów społecznych podjęto podobne działania, główną rolę odgrywały telefonia komórkowa oraz internetowe sieci społecznościowe. W obu przypadkach także z cyberprzestrzeni ruch przeniósł się do przestrzeni miejskiej, a dyskusje ułatwiała okupacja placu o symbolicznym – dla obywateli i państwa – znaczeniu. W rezultacie podjętych działań w obu państwach wprowadzono zmiany instytucjonalne.

Należy podkreślić, że skutki podjętych przez usieciowione ruchy społeczne działań były różne. W części państw ruchy te dokonały istotnych zmian w przestrzeni publicznej, w innych skutki są trudne do jednoznacznej oceny. Mimo to można się zgodzić z opinią Castellsa, zgodnie z którą „ostateczna walka o zmianę społeczną rozstrzyga się w ludzkich umysłach i w tym znaczeniu usieciowione ruchy społeczne poczyniły ogromne postępy w skali globalnej” [Castells 2013: 227].

MODEL USIECIOWIONYCH RUCHÓW SPOŁECZNYCH

Manuel Castells poddał analizie ruchy społeczne powstające jako reakcja na strukturalny kryzys ekonomiczny oraz pogłębiający się kryzys legitymacji władzy. Były one inspirowane dzięki informacjom, apelom oraz obrazom przekazywanym za pomocą sieci internetowych. Wyniki przeprowadzonych badań posłużyły do wypracowania modelu ruchów społecznych w erze internetu [Castells 2013: 212–218].

Wśród głównych wyznaczników modelu usieciowionych ruchów społecznych należy wskazać na różne formy ich usieciowienia; okupowanie przestrzeni miejskiej w postaci zajmowania publicznego placu lub demonstracji ulicznych; utworzenie przestrzeni autonomii jako nowej przestrzennej formy tego typu ruchów; posiadanie jednocześnie lokalnego i globalnego charakteru ruchów społecznych; wykreowanie własnej formy czasu, czyli czasu ponadczasowego; spontaniczny charakter ich powstawania na bazie jakiegoś konkretnego wydarzenia; globalne rozprzestrzenianie się przekazów zgodne z logiką sieci internetowych; przechodzenie od stanów oburzenia do stanów nadziei w wyniku debat w przestrzeni autonomii; generalnie brak przywództwa; tworzenie jedności w postaci poziomych, multimedialnych sieci zarówno w internecie, jak i w przestrzeni miejskiej; autorefleksyjny charakter ruchów społecznych; z zasady ich pokojowy charakter; generalnie brak programu; dążenie do zmiany systemu wartości swoich społeczeństw; polityczny charakter ruchów opowiadających się za rozwiązaniami demokracji usieciowionej.

Generalnie Castells wskazał na to, że internet i komunikacja bezprzewodowa są kluczowymi wyznacznikami usieciowionych ruchów społecznych. Cyfrowe sieci komunikacji są niezbędne dla funkcjonowania i organizacji tych ruchów. Są to w dużej mierze ruchy kulturowe łączące zgłaszane postulaty z wizjami przyszłości.

W takim ujęciu analizy Castellsa byłyby zgodne z podejściem prezentowanym przez A. Touraine'a.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzona analiza wybranych ujęć nowych ruchów społecznych skłania do kilku wniosków. Po pierwsze, bez wątpienia kategoria nowych ruchów społecznych jest kategorią użyteczną i używaną przez badaczy w analizach dotyczących funkcjonowania społeczeństw w warunkach późnej nowoczesności czy ponowoczesności. Manuel Castells raczej mówiłby o ruchach opartych na sieci czy usieciowionych niż o nowych ruchach społecznych. Po drugie, dużo miejsca w rekonstruowanych analizach zajmują zagadnienia oglądu rzeczywistości/nowoczesności/ponowoczesności. W tym celu rewizji poddawane są dotychczasowe sposoby opisu rzeczywistości, konstruowane są nowe narzędzia i perspektywy oglądu sytuacji. Dokonywane są analizy rzeczywistości, która jest na wskroś odmienna od tego, co znamy nawet z niezbyt odległej przeszłości. W rozważaniach Castellsa model sieci zajmuje miejsce pierwszoplanowe. Po trzecie, Castells podjął próbę stworzenia modelu usieciowionych ruchów społecznych. Punkt wyjścia stanowi dla niego analiza współczesnych ruchów społecznych występujących przeciwko elitom władzy politycznej i ekonomicznej. Analizie poddał m.in. ruchy protestu w Tunezji oraz Islandii. W jej wyniku uznał, że mimo zasadniczych różnic widoczne są niebagatelne podobieństwa między nimi. Istotne jest zwłaszcza to, że wykorzystanie w działaniu nowoczesnych środków komunikacji internetowej zostało połączone z budową wspólnoty w ramach okupowania czy też manifestowania w określonej przestrzeni miejskiej posiadającej symboliczny wymiar dla ogółu społeczeństwa. Po czwarte, Castells zwrócił uwagę na ważną kwestię, jaką stanowią wyniki podejmowanych działań społecznych przez usieciowione ruchy społeczne. Generalnie są one różne i zależą od kontekstu politycznego, ekonomicznego i społecznego.

BIBLIOGRAFIA

- A Conversation with Manuel Castells* 2014, „Berkeley Planning Journal”, vol. 27.
- Buechler, S.M. 2008. *Teorie nowych ruchów społecznych*, [w:] *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, K. Górlach, P.H. Money (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Castells, M. 1996. *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. 1: *The Rise of the Network Society*, Blackwell Publishers, Cambridge, Oxford–Malden.
- Castells, M. 1997. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. 2: *The Power of Identity*, Blackwell Publishers, Cambridge, Oxford–Malden.
- Castells, M. 1998. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. 3: *End of Millennium*, Blackwell Publishers, Cambridge, Oxford–Malden.
- Castells, M. 2003. *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, tłum. T. Hornowski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań.

- Castells, M. 2007. *Spoleczeństwo sieci*, tłum. M. Marody, K. Pawluś, J. Stawiński, S. Szymański, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Castells, M. 2013. *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, tłum. O. Siara, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Castells, M. 2013a. *Władza komunikacji*, tłum. J. Jedliński, P. Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Catinat, M., Vedel, T. 2000. *Public Policies for Digital Democracy*, [w:] *Digital Democracy. Issues of Theory and Practice*, K.L. Hacker, J.A.G.M. van Dijk (red.), Sage, London–Thousand Oaks–New Delhi.
- Gliński, P. 1996. *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
- Gorlach, K., Money, P.H. (red.). 2008. *Dynamika życia społecznego. Współczesne koncepcje ruchów społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Gortat, R. 1987. *O naturze nowych ruchów społecznych*, [w:] *Studia nad ułamami społecznymi*, E. Lewicka-Banaszak, P. Marciniak, W. Modzelewski (red.), Instytut Socjologii UW, Warszawa.
- Marczewska-Rytka, M. (red.). 2014. *Haktywizm (cyberterrorizm, haking, protest obywatelski, cyberaktywizm, e-mobilizacja)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Marczewska-Rytka, M. 2015. *Kategoria nowych ruchów społecznych w wybranych ujęciach teoretycznych*, [w:] *Ideologie, doktryny, ruchy społeczne i polityczne. Wybrane problemy*, M. Marczewska-Rytka, W. Ziętara (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Offe, C. 1995. *Nowe ruchy społeczne: przekraczanie granic polityki instytucjonalnej*, [w:] *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z socjologii polityki*, J. Szczupaczyński (wybór i oprac.), t. 1, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Paleczny, T. 2010. *Nowe ruchy społeczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Porta, D. della, Diani, M. 2009. *Ruchy społeczne. Wprowadzenie*, tłum. A. Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Putnam, R.D. 2008. *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Snow, D.A., Soule, S.A., Kriesi, H. (red.). 2004. *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell Publishing, United Kingdom.
- Snow, D.A., Soule, S.A., Kriesi, H. 2004. *Mapping the Terrain*, [w:] *The Blackwell Companion to Social Movements*, D.A. Snow, S.A. Soule, H. Kriesi (red.), Blackwell Publishing, United Kingdom.
- Stalder, F. 2012. *Manuel Castells. Teoria społeczeństwa sieci*, tłum. M. Król, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Stemplowski, R. 2011. *Ruch społeczny w analitycznej perspektywie kultury politycznej*, [w:] *Ruchy społeczne i etniczne w Ameryce Łacińskiej*, D. Derwich, M. Kania (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Sztompka, P. 2010. *Socjologia zmian społecznych*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Touraine, A. 1995. *Wprowadzenie do analizy ruchów społecznych*, [w:] *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z socjologii polityki*, J. Szczupaczyński (wybór i oprac.), t. 1, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Touraine, A. 2010. *Samotworzenie się społeczeństwa*, tłum. A. Karpowicz, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków.
- Ulicka, G. 1993. *Nowe ruchy społeczne. Niepokoje i nadzieje współczesnych społeczeństw*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Wróbel, S. (red.). 2011. *Teoretyczne problemy ruchów społecznych i politycznych*, Wydawnictwo Naukowe Grado, Toruń.
- Wywiad z Castellem przeprowadzony przez Cliffa Barney'a*, 2000. „Magazyn Sztuki”, nr 24.

ABSTRACT

There are many theoretical approaches towards social movements. A theory of the new social movements is one of them. The aim of the article is to analyze the category of the new social movements presented by Manuel Castells. He analyses the new form of social movements: from the Arab uprisings to the movements in such countries as Iceland, Spain or the USA. These movements differ in many ways but they all created autonomous communication networks connected with the internet and wireless communication. Castells tries to characterize these movements and to create a theoretical model of these movements in the internet age.

Key words: new social movements, Manuel Castells, internet

BIOGRAM

Maria Marczewska-Rytko, profesor zwyczajny, politolog i religioznawca, przewodnicząca Research Committee 21 (RC21) Political Socialization and Education International Political Science Association (IPSA), kierownik Zakładu Ruchów Politycznych Wydziału Politologii UMCS. Publikacje na stronie WWW: <http://serwis.umcs.lublin.pl/marczewska-rytko>. Kontakt e-mail: m_moraczewska@yahoo.pl.